

Erkan Irmak. *Kayıp Destan'ın İzinde: Nâzım Hikmet, İdeoloji ve Yeniden Yazmak*.
İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022. 235 s., ISBN: 978-975-08-5404-0.

ALKAN ÖZDEMİR

Boğaziçi Üniversitesi, YL Öğrencisi.
(alkanozdemirr@outlook.com), ORCID: 0009-0000-1110-900X.

“ ” Özdemir, Alkan. “Erkan Irmak. *Kayıp Destan'ın İzinde: Nâzım Hikmet, İdeoloji ve Yeniden Yazmak*.” *Zemin*, s. 5 (2023): 186-191.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8033570>.

Erkan Irmak, *Kayıp Destan'ın İzinde: Nâzım Hikmet, İdeoloji ve Yeniden Yazmak* adlı kitabında¹ hakkında en çok eser yazılmış edebiyatçıların başında gelen Nâzım Hikmet'i, kısır politik tartışmaların dışına çıkararak ve yazarın iki önemli yapıtını odağına alarak değerlendiriyor. Bir boşluğu doldurmaya çalıştığını vurgulayan Irmak, pek çok insanın söz konusu Nâzım Hikmet olunca kendilerini onu aklamak ile yaftalamak arasında bir yerde konumlandıklarını ama yazarlığını yeterince bilmediklerini veya onu yazarlığıyla değerlendirmediklerini belirtiyor. Bu nedenle, kitabın yazılmasındaki temel nedenin söz konusu verimsiz çekişmenin sebepleri üzerine aydınlatıcı cevaplar bulabilmek, Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye Destanı* ve *Memleketimden İnsan Manzaraları* eserlerini kaleme alırken devletle kurduğu ilişkiyi irdelemek, milliyetçi ve sosyalist görüşlerle etkileşimini ortaya koyarak yazım sürecindeki ideolojik etkileri anlamaya çalışmak olduğu söylenebilir. Ayrıca, Irmak'ın ortaya koyduğu önemli sorunsallardan biri de aynı yazarın aralarında yalnızca birkaç yıl olan iki ayrı eserinin birbiriyle tezat oluşturan söylemleri ve ideolojik konumlanışlarıdır. Irmak'ın incelemesi, tüm bu karmaşık süreçlerin arka planında neler olduğuna ulaşmayı amaçlıyor.

Bu bağlamda, "Giriş" bölümünde kitap boyunca üzerinde durulacak metinlerarasılık, yeniden yazma, propagandist edebiyat gibi kavramlara teorik alt yapı oluşturuluyor. Toby Clark'ın *Sanat ve Propaganda* kitabından örneklerle ideolojik görünmeyen Amerikan Soyut Dışavurumculuğu'nun dahi bir ideoloji taşıdığı, hiçbir edebî yapıtın ideolojiden azade olamayacağı vurgulanıyor. Nâzım Hikmet'in Sovyetler Birliği'nde devletin resmî ideolojisi hâline gelen sosyalist gerçekçiliğin oluşma aşamasında Türkiye'de hapis yattığı için bu akımdan oldukça az etkilendiği ve kendine özgü bir toplumcu gerçekçi çizgi benimsediği belirtiliyor. Sovyet sosyalist gerçekçiliğinde devletin istekleri doğrultusunda iyimser, coşkulu, idealist bir tablo sunulması amaçlandığından eserlerde mükemmel bireylerin model olduğu, işçinin yüceltilmesi, resmî ideolojinin herkesçe kabullenildiği kusursuz bir toplum düzeninin var olması isteniyor. Erkan Irmak da bu benzerliklerden hareketle *Kuvâyi Milliye Destanı*'nı Sovyet sosyalist ger-

1 Erkan Irmak'ın incelenen kitabı, *Kayıp Destan'ın İzinde: Kuvâyi Milliye ve Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Milliyetçilik, Propaganda ve İdeoloji* adıyla, 2011 yılında, İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştı. 2022'de ise başlıkta ve kitap içindeki kimi fiil köklerindeki küçük değişiklikler haricinde, metin aynı bırakılarak yeniden yayımlanmıştır.

çekçiliğine benzer çizgide üretilmiş bir yapıt olarak yorumluyor. *Memleketimden İnsan Manzaraları* ise onun aksine, resmî ideolojiyi değil komünizmi temel alan, insanların olumsuz yanlarıyla da var olduğu, Türkiye'deki toplumsal gerçekçi anlayışa örnek bir metin olarak görülmekte. Ne var ki Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye Destanı*'nı yazdığı 1939-1941 yılları arası Sovyet sosyalist gerçekçiliğini tanımadığını kabul edersek söz konusu eserin bu anlayışa örnek oluşturduğunu savunmak tutarlı bir görüş olmayacaktır kanaatindeyim. Dolayısıyla, akımın örnekleyici eserlerinden biri olarak adlandırmak zordur; yine de dile getirilen akımın özellikleri ve yazarın eseri arasında kimi benzer noktaların olduğunu söylemek mümkün.

“Kuvâyi Milliye” başlıklı birinci bölümde aynı adlı eser odağa alınarak metnin nerede, ne zaman, nasıl, kimlerle birlikteyken filizlendiğine, geçirdiği aşamalara, yazarın politik ilişkilerindeki değişikliklere ve siyasi konjonktüre ışık tutuluyor. Bu bölümde ağırlıklı olarak Nâzım Hikmet'in yakın arkadaşı olan Kemal Tahir'e mektupları, hapisane sürecinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e ve dayısı Ali Fuat Cebesoy'a yazdığı mektup gibi resmî makamlarla kurduğu ilişkiyi de ortaya koyan önemli vesikalar ve oğlu Memet Fuat'ın anı kitabına başvuruluyor. İrmak'a göre *Kuvâyi Milliye Destanı*, Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı kendi perspektifinden ele aldığı *Nutuk*'u temel kaynak olarak kabul ederek resmî tarih söylemini benimsiyor. Bunun ardında ise yazarın devletle olan ilişkisinde bir uzlaşmaya vararak mahkûmiyet kararını bozmaya çalışmasının yattığı belirtiliyor. Fakat yazdığı eserin onu dışarıya çıkarmaya yetmediğini, kendisine verilen sözlerin tutulmadığını, hükûmetin kendisini cezalandırmakta ısrarcı olduğunu gören şairin bu durumun etkisiyle yıllar içinde eserinde kimi sahnelerden Mustafa Kemal ve İsmet İnönü gibi devrin ileri gelen şahsiyetlerini çıkardığı örneklerle ortaya koyuluyor.

Bu bölümün dikkat çeken yanlarından biri Nâzım Hikmet hakkında politik yorumlara çokça yer verilerek onun nasıl algılandığının gösterilmeye çalışılmasıdır. Yazarın ideolojik çizgisi eserlerinin özellikle milliyetçi-muhafazakâr kesim tarafından komünizm üzerinden değerlendirilmesine yol açar. Örneğin, İrmak, Ahmet Kabaklı'nın edebiyat ve sanat ölçütlerine dayandığını söylediği Nâzım Hikmet'le ilgili bir yazısına yer veriyor. Kabaklı'nın yazısında, neredeyse yazılan her satırın billhassa Nâzım Hikmet'in politik kimliğine gönderme yaparak dışlayıcı bir bakışla yazılmış olması, belli bir kesimin gözünden şairin nasıl

algılandığına yönelik emsal teşkil ediyor. Güncel siyaset arenasından milliyetçi milletvekili Mehmet Gül'ün (ö. 2008), 1960'lı yıllarda önemli isimlerden biri olan Fuat Uluç'un (ö. 1968) nesnellikten kopuk, ağır ve suçlayıcı ithamları şaire yönelik ne denli yanlı bir bakış açısının, adeta nefretin oluştuğunun göstergesidir. Uzun yıllar (1938-1963) eserleri tamamen yasaklı olan şairin ilk kez yasal şekilde basılan eserinin *Kuvâyi Milliye Destanı* olması –*Kurtuluş Savaşı Destanı* adıyla *Yön* dergisinde tefrika edilir (1964-65)– ise devletle kurulan ilişkide bir uzlaşma arayışının ve toplum nezdinde meşruiyeti sağlamanın yolu olarak sunuluyor.

"Memleketimden İnsan Manzaraları" başlıklı ikinci bölümde Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye Destanı*'nın ardından başlamış olduğu aynı adlı eserinin yazılma sürecine, dil, anlatım teknikleri, kurgu gibi özelliklerine, *Kuvâyi Milliye Destanı* ile arasındaki ideolojik farklılıklara odaklanılır. Nâzım Hikmet, sınıfsal konumları vurgulanan insan hikâyelerini içeren "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi" başlıklı şiirlerini müstakil bir eser olarak yazmayı planlamıştır. Fakat söz konusu arzusu yarım kaldıktan sonra, bu şiirlere *Memleketimden İnsan Manzaraları* içinde nasıl yer verildiğine, eserin oluşturulma aşamasında yeniden yazıma, derlemeye, parça parça yayımlanan önceki şiirlerin yeni bir bütün inşa etmesi gibi süreçlere örnekler verilir. Bu bölümde, Türk edebiyatında son derece özgün bir konuma sahip olan yapıtın mektuplardan, nesirden, sinema ve tiyatro metinlerinden yararlandığı da yazarın kendi ifadeleriyle ortaya koyuluyor. İrmak, her iki yapıtın "ne" anlattığıyla olduğu kadar "nasıl" anlattığıyla da önemli olduğunu, ideolojik konumlanışın eserleri küçümsemek ya da göklere çıkarmak yerine yönetsel bir araç olması gerektiğini vurguluyor. Ankara'nın cansız, insansız, betonla kaplı tasviri şehrin olumsuz algılanışını gösteriyor. Genelev çalışanı kadınlar, yaşamı boyunca işsizlik derdi çekip yoksullukla sınıananlar, kimsesizlik içinde ölüme terk edilenlerle dolu, alt sınıfların idealleştirilmeyip aksine kötücüllükle temsil edildiği bir anlatı metne hâkim gözüküyor. Dolayısıyla, varsayılanın aksine, yazarın rejimle ve Cumhuriyet idaresiyle toz pembe bir ilişkisinin olmadığı ortaya konuyor. Atatürk'e yönelik doğrudan bir eleştirel tutum olmamasına karşın *Kuvâyi Milliye Destanı*'nda son derece olumlu bir temsil kazanan Atatürk'e burada yüzeysel şekilde ve mesafeli yer verildiği ekleniyor.

Son olarak "Kayıp Destan'ın İzinde ya da Manzaralar'da Yiten" başlıklı üçüncü bölümde *Kuvâyi Milliye Destanı*'nda yer alan kimi karakterlerin, olay örgüsünün, anlatı sesinin *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda ne şekilde değiş-

tiği ve farklı bir bağlamda nasıl yeniden yazıldığı irdeleniyor. Destan'da bir halk kahramanı olarak var olan Kambur Kerim'in diğer eserde güçsüz, cılız, narin şekilde tasvir edilerek anti-kahraman hâline getirilmesi, Destan'da üst perdeden seslenen ve epik bir olayı aktaran anlatıcının *Manzaralar*'da yer yer kendini proletaryanın sesine bırakması değişikliklere örnek olarak gösteriliyor. Irmak, *Kuvâyi Milliye Destanı*'nda resmî tarihin, rejimin ve *Nutuk*'un esas alındığını belirtiyor. *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda ise Mustafa Kemal Paşa'nın fiziksel olarak var olduğu kısmın, Nureddin Eşfak öğretmenin, *Nutuk*'tan yapılan alıntılarının tamamıyla çıkarılmış olması gibi değişikliklerin artık resmî tarihin dışına çıkıldığına göstergeleri olduğu ekleniyor. Eserlere türsel konumlanışları açısından bakarak Bakhtin'in epik türler ile ilgili sözlerini aktardıktan sonra Destan'ın daha ziyade epik türü çağrıştırdığı, ulusal anlatıya dâhil olduğu, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın ise Moretti'nin kuramı doğrultusunda eşine az rastlanan "modern epik" olarak adlandırılabileceğini söylüyor.

Çalışmanın eleştirdiği başlıca nokta Nâzım Hikmet'in eserlerine politik ön yargılarla yaklaşılması ve yapıtlarına gereken edebî eleştirinin yöneltilmemesiyken, söz konusu iki eserin yalnızca politik konumlanışlarına yer verilmesi, yeniden yazım süreçleri ve hayatındaki gelişmelerin eserlerine etkisiyle sınırlandırılması bu çalışmada da edebî eleştirinin eksik kalması sonucunu doğuruyor. *Kuvâyi Milliye Destanı* ve *Memleketimden İnsan Manzaraları* ile ilgili değerlendirmelerin yer aldığı bölümde, yapıtların kendileriyle ilgili eleştirel bir tavır ortaya konmuyor; böylece onların edebî anlamda Türk edebiyatı açısından nasıl konumlandırılacağı, yerlerinin özgün olduğuyla kısıtlı şekilde ifade edilip çalışmanın sınırları dışına çıkarılıyor. Irmak, bu tutumu oldukça kuvvetli gözükken bir tezi dikkati farklı noktalara dağıtmadan okuyucuya aktarmak istediği için tercih etmiş olabilir; fakat bu hâliyle estetik açıdan incelemeler barındırmayan bir çalışma görünümüne bürünüyor.

Buna ek olarak, Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye Destanı*'nı sipariş üzerine ve bunun karşılığında mükâfatlandırılmayı bekleyerek yazdığını savunmak, şairin buna bir anlamda zorlandığını iddia etmek, ideolojisinden ötürü 12 yılın üzerinde bir süre hapis yatmayı göze almış, ödünsüz bir edebiyatçının ideolojisine olan inancını yıpratıcı yargılar içeriyor. İncelemedeki tutum, şairin hapis cezası aldıktan sonra özgürlüğüne kavuşabilmek için Kurtuluş Savaşı'na odaklanan bir anlatı oluşturmayı seçtiğini kimi anılar, mektuplar ve yeniden

yazım örneğine dayanarak vurguluyor. Böylece, *Destan*, şairin kendi iradesi dışında gelişen koşullar gereği, özgürlüğe kavuşmak için ödediği bir tür "kefarete" indirgeniyor. Dahası, *Destan*'ın mecburen yazılmış olduğunu varsaymak, düşüncelerini özgürce ifade etmekten geri durmayan, bu uğurda pek çok kez yargılanan Nâzım Hikmet'i devlet karşısında suskun, edilgen, boyun eğmiş bir noktaya çekmiş olacağından gerçekliği tartışmaya açık olacaktır. Bu bağlamda, eserinde uyguladığı yeniden yazım süreçleri, değişen politik atmosfer, belki de süreç içinde –kitapta vurgulanmayan bir ihtimal olarak– kendi ideolojik bakışında meydana gelen değişiklikler gibi pek çok etkeni içinde barındıran karmaşık bir ilişkiler bütünü karşımıza çıkar. Yazarın yıllar içinde kendi politik bakışındaki değişimleri anlayabilmek adına gazete ve dergilerde yayımladığı ciddi bir külliyatı içeren yazılarına da bakılması eserin kapsamının genişlemesine ve daha geniş bir perspektifte yorumlar yapılmasına imkân verecektir fikrindeyim.

Erkan İrmak'ın ortaya koyduğu gibi, modern Türk edebiyatının seyrine yön veren, serbest nazımın, sosyalist gerçekçiliğin edebiyatımızdaki ilk ve en önde gelen temsilcilerinden Nâzım Hikmet'in yapıtlarının politik görüşleri üzerinden aşığılanması ya da yüceltilmesi, onun üzerine yazılmış kitapların nesnel temele oturtulmasındaki mühim engellerden birini oluşturur. Yazarın Türk edebiyatındaki konumu; şiirleri, tiyatro eserleri, öyküleri ve hatta romanları üzerinden yeterince irdelenmediği gibi yazdıkları, hayatı aracılığıyla yargılanmaktadır. Daha doğrusu, yazar hakkında kaleme alınmış eserlerin büyük bölümü onun eserlerine yönelik eleştirel çalışmalar olmaktan ziyade özel yaşamına, politik görüşlerine, ideolojik ilişkilerine ve konumuna odaklanır. Erkan İrmak'ın çalışması ise hakkında bu denli çok şey söylenen, aynı zamanda hem çok sevilen hem de nefret edilen, benimsenen ve dışlanan, vatansever ya da "vatansız komünist" addedilen önemli bir edebiyatçının daha geniş perspektiften ve ön yargıların farkına varılarak değerlendirilebilmesine son derece mühim bir katkı sağlamaktadır. İrmak'ın incelemesinin kendi deyişiyle "şimdiye kadar gidilmemiş bir yolda ilk adımlar" (22) olduğu açıktır.